

<http://historians.in.ua/>

Ольга Гураль. Юрій Старицький

”Нехай Україна у щасті буя, У тім нагорода і втіха моя...” – ці слова протягом довгих років були життєвим кредо видатного українського драматурга, поета, прозаїка, перекладача, громадського та театрального діяча, Михайла Петровича Старицького (1840 -- 1904). Справу батька гідно продовжили його діти: доньки Марія Старицька (1865 – 1930) – акторка, режисер, видатний педагог, професорка музично-драматичного інституту, Людмила Старицька-Черняхівська (1868 – 1941) – відома письменниця, театральний і літературний критик, громадська діячка, Оксана Стешенко (1875 – 1942) – дитяча письменниця і перекладачка. Мистецькою стежкою не пішов єдиний син драматурга, Юрій (1882 – 1936 -38?). На відміну від сестер, він не відчув творчого покликання, натомість, продемонстрував потяг до юриспруденції, адміністративної роботи та громадської діяльності (навіть деякий час очолював київське відділення „Просвіти”).

На жаль, постать Ю. М. Старицького і досі не привернула дослідницької уваги. Але особа Юрія, як талановитого керівника та діяча просвітницьких рухів, заслуговує на увагу науковців. Тож ця публікація є однією з перших спроб окреслити його життєвий шлях.

Народився Юрій 1882 року, за рік до того, як його батько очолив першу українську професійну театральну трупку. Він був наймолодшим з дітей письменника. Найбільшою радістю в наймолодші роки були листи і телеграми тата – Михайло Петрович перебував на гастролях з театром, а Юрко з мамою та сестрами

мешкав у Києві. 1893 року Михайло Петрович повернувся до нашого міста і безпосередньо зайнявся вихованням сина, мріючи, що він продовжить його театральну-літературну справу. Але „не судилось”.

Юрій Старицький, 1883 р.

Ще зі шкільної лави Юрія більше цікавили конспіративні зібрання та політичні осередки. В листі до Михайла Старицького старша сестра Юрія, Людмила, писала (тут і далі подаємо цитати згідно правопису в оригіналі): „Юрка учится хорошо, зато шалун, разбойник ужасный. Набирает завтраки на три души, а домой является страшно-голодный. Оказывается, что он свой завтрак раздает товарищам, говорит что у него уже партия в 20 душ. Вообще, всегда играет роль полководца. Но у него есть серьезные задатки таланта. Он постоянно пишет сочинения и для своего возраста чрезвычайно недурно. Все только собирается посылать в полководца...”¹. Хоч пізніше, у старших класах гімназії, Ю.

Старицький не виявляв особливого потягу до навчання, це йому не завадило 1903 р. вступити на юридичний факультет Імператорського університету ім. Св. Володимира.

На початку 1900-х рр. Юрій приєднався до роботи молодіжних революційних осередків. І вже 1902 р. його було ув'язнено на 1 місяць у Комітетській тюрмі за активну участь у масових студентських заворушеннях в Києві. Інформація про це зафіксована і у двох листах М. В. Лисенка до доньки Мар'яни, в яких композитор пише, що Юрій пробув у в'язниці тиждень². А вже у наступному листі зазначає, що „Юра досидить до місяця”³.

*Юрій Старицький, Єлизавета та Сергій Іон, Марія Старицька.
Київ, 1900-ті рр.*

Після арешту Ю. М. Старицькому вдалося відновити навчання і отримати вищу юридичну освіту, а згодом – стати знаним фахівцем. Втім час від часу його особа привертала увагу представників охоронних органів⁴.

Проте, його найактивніша діяльність розпочалася після Лютневої революції 1917 р. З початком нового державного устрою родина Старицьких опинилась у вирі політичних подій, не винятком став і Юрій. Спершу син драматурга отримав місце у Генеральному секретаріаті освіти, яким керував його зять, Іван Стешенко. Але пропрацював під проводом родича не довго. В грудні 1917-го за розпорядженням Володимира Винниченка, тоді міністра внутрішніх справ, Юрія Михайловича було призначено директором Біженецького департаменту⁵. Відділ, який очолив Старицький, входив у відомство Володимира Кириловича і мав опікуватися поселенням та перевезенням біженців. В Києві на той час уже діяв комітет по допомозі біженцям (очолюваний рідною сестрою Юрія – Людмилою Старицькою-Черняхівською) „Юг России”. Але з відкриттям Департаменту йому довелось узяти під державний контроль справу постраждалих від бойових дій та притулки для дітей-біженців⁶. Юрій особисто контролював перевезення та розселення біженців, надання їм медичної допомоги, працевлаштування, здобуття освіти.

Не змінив він місця служби і за часів гетьманування Павла Скоропадського. Нова влада розуміла важливість департаменту і охоче фінансувала його роботу, хоч і зробила спробу переформувати його склад і змінити назву на управління по справам біженців, відповідно і посада директора змінювала назву на посаду головного управляючого по справам біженців⁷. [15, 32, 51, 55] За часів гетьманування Скоропадського департамент зазнав і першої спроби у скороченні штатів, які до цього часу нараховували понад 70 осіб. У доповідній записці на ім'я Міністра внутрішніх справ 1919 р. Старицький так окреслив основні напрямки роботи департаменту за останні роки: „Призначення Біженецького Департаменту, утвореного в складі міністерства Внутрішніх справ законом Центральної Ради від 17 Грудня 1917 року, це є допомога тим нещасним людям які ще чотири роки тому були зірвані світовою стихією з рідних міст, викинуті геть далеко за Україну і тепер одинокі, забуті повертаються додому... Департаменту зараз надається виключно важлива для

держави мета дбати про негайну харчову допомогу голодуючому населенню прифронтової смуги, яка складається здебільшого з повернувшись біженців <...> Друге завдання є реевакуація біженців. Правда законом 13 січня само харчування і санітарна допомога біженцям в дорозі передана міністерству народного Здоров'я. Але це міністерство і досі не перейняло цієї справи від біженецького департаменту і фактично до цього часу Департамент веде сю справу на гроші, які залишилися від 1918 року...”⁸. Ще однією важливою справою, якою опікувався департамент була допомога „стаціонарним” біженцям – тобто розгляд прохань та задоволення потреб різних місцевих біженецьких організацій (наприклад, Тетянинському комітету)⁹.

Важливою сторінкою діяльності Юрія Михайловича в період 1917-1918 рр. була його робота в кінематографічній сфері. Ще наприкінці 1917 р. при Театральному відділі Міністерства Освіти Людмилою Михайлівною Старицькою-Черняхівською було створено кінематографічну секцію. Її ж було призначено і виконуючою голови, хоч задалегідь планувалося, що очолити секцію має Юрій Старицький. Але на той час син драматурга від посади відмовився. Пізніше Людмилою Михайлівною було поставлено питання про організацію державного кінематографа. Втім, на засіданні Малої Ради Міністрів 7 жовтня 1918 року визнали недоцільним улаштування державного кінематографу і постановили передати справу приватним підприємствам і громадсько-просвітницьким установам. Розглянувши кандидатури організацій, театральний відділ зупинився на акціонерному товаристві «Лібкен і Ко» та товаристві «Українфільма». З організаціями було укладено контракт, за яким вони погодились розпочати роботу, згідно плану, наміченого театральним відділом. А саме, товариство «Лібкен і Ко» погодилося відкрити кінематографи у містах та селах України, а «Українфільма» – розпочати зйомки та виробництво національно-патріотичних кінокартин¹⁰. «Українфільма» розпочала співпрацю з театральним відділом, причому головою вищевказаного товариства був Юрій Михалович Старицький¹¹, який на той час долучався і до роботи кінематографічної секції. Його діяльність зафіксував ряд документів, таких як розпорядження про зйомки відкриття Кам'янець-Подільського університету, договори про купівлю обладнання та

сировини. Хоч найголовнішою ж справою для нього залишалася служба при Біженецькому департаменті. За часів Директорії, через фінансову кризу, керівництво Українською Народною Республікою скоротило штати департаменту з 75 до 28, суттєво обмежило грошові видатки¹². Навесні 1919-го було прийнято рішення про зупинення роботи Міністерства Внутрішніх Справ і його відділів, а його співробітників відправлено у відпустку. Одночасно звернувся до Міністерства закордонних справ з проханням дати дозвіл працювати послом на Північному Кавказі. Невдовзі Юрію було надано дипломатичний паспорт до Грузії. Але справа виїзду затяглася, і через непорозуміння з документами він затримався на кілька тижнів на румунському кордоні. В цей час Міністерство відновило роботу департаменту, та Старицький повідомлення не отримав. Про це він дізнався лише за два тижні з газетної хроніки й одразу поїхав до Києва, де його повідомили про звільнення з посади через неявку на службу протягом двох тижнів. Юрій Михайлович вдавався до численних пояснень, писав скарги, рапорти. Та рішення залишилося без змін¹³. Втративши посаду, Юрій вирішив залишити у Київ (до того ж під час бойових дій було зруйновано будинок у якому він жив і було втрачено все майно) і переїхати до Сочі, де його дружина, Варвара Сергіївна мала невеличкий маєток.

Про подальшу долю Юрія Михайловича, на жаль, відомо небагато. Основним джерелом для вивчення його біографії в цей період залишаються деякі особові документи та поодинокі листи, які збереглися у родинному архіві Старицьких і зберігаються у фондівій колекції Музею видатних діячів української культури. На новому місці Старицький швидко виявив свій хист до адміністративної та організаційної роботи. Влаштувався на посаду завідуючим відділом палива, про що свідчить професійне посвідчення:

Удостоверение № 1082 Копия
Выдано от Сочинского Окружного военного комиссариата
заведывающему п'отделом топлива Сочинского Эконом отдела
тов. Старицкому Ю. М.”¹⁴.

Судячи з іншого документу, пізніше його обрали депутатом до Краснодарської обласної ради, крім того, Юрію Михайловичу вдалося влаштуватися на посаду юрисконсульта сочинського “ЕПО”¹⁵.

Дружина Варвара, художниця-декоратор за фахом, також влаштувалася на службу в Першому сочинському театрі. Життя ніби налагоджувалося... Але несподівано, як припускав сам Юрій у листі до сестер та матері, за анонімним доносом, його було звільнено з посади, а невдовзі розпочалася конфіскація маєтку дружини, у якому й жили Старицькі¹⁶. З великими труднощами сину драматурга вдалося знайти іншу роботу, але переслідування через власність не припинилися. Старицькі ризикували залишитися не тільки без заробітку, а й без даху над головою¹⁷. Причина неприємностей була проста – аристократичне походження. Одночасно у Києві заарештували його сестру Людмилу, зятя Олександра та племінників Вероніку та Ярослава... Це був початок 30-х років ХХ століття, який в родині називали „Ходіння по мукам”. Відтоді про Юрія майже нічого невідомо. Можемо припустити, що його було заарештовано, оскільки в одному з листів до сестри Марії Михайлівни Старицької, він пише, що “хворів” і вітає “виздоровевших” племінників: “Дорогая Маничка! Вот и я выздоровел и опять в Сочи! При этом врачи никаких осложнений не нашли и разрешили все. Передай поклон и поздравления всем, и особенно больным. Только сейчас по приезде узнал про Ярка и бесконечно счастлив за Оксану. Хотя я и выздоровел, но на всякий случай прошу сделать все, что просила Варя и выслать сюда в Сочи. Сам я для отдыха думаю на недельку прокатиться в Сухум, а то еще слаб...”¹⁸. У листуванні означеного періоду слово «арешт» час від часу замінювалося на слово «хвороба», такі приклади маємо і в епістолярії інших представників родини Старицьких. Приміром, Ярослав Стешенко користується цим у виразом листуванні з Борисом Чистяковим¹⁹.

Не менш цікавим є ще один варіант прочитання листа. У спогадах колишнього цензора-перлюстратора, який тривалий час працював у так званому «чорному кабінеті» Санкт-Петербурга (тобто у тому відділі поштової цензури, що контролювала листування) є інформація про шифровки революційних діячів. Стандартні коди якими вони користувались виглядали таким чином: арешт – хвороба, лікарі – працівники державних служб, слідчі, тяжкий (не тяжкий стан) – результат слідства; зміна клімату – висилка і т. ін²⁰. Враховуючи те, що в тексті листа Юрій підкреслює лише окремі моменти, прямо їх не називаючи, те що подібні шифровки в родині

були відомі, а документ написано на поштовій картці (Юрій, ймовірно передбачав, що кореспонденція його та родичів підлягає перегляду владою), цілком ймовірно – джерело може мати якщо не ідентичне, то близьке до запропонованого прочитання. Тому можна припустити, що арешт був по-перше – недовготривалим, по-друге, слідство так і не розпочалося за відсутністю складу злочину. Щоб запобігти можливого ув'язнення Юрій Михайлович наспіх виїхав до Сухумі. В Сочі ж залишилась дружина, яка вже не мала місця роботи та ризикувала залишитись без житла. З єдиного листа його дружини до Оксани Стешенко можна зрозуміти, що в Сухумі Юрій не скоро і з великими труднощами влаштувався на службу²¹. Також нелегко було знайти йому і житло. Але навіть коли майнові проблеми владналися дружину до себе перевозити не поспішав.

Юрій Старицький, поч. 1930-х рр.

В середині тридцятих років, вже у Грузії, Юрій знову зазнав переслідувань. З того часу зв'язком між Юрієм та його київськими родичами увірвався. Невідома навіть точна дата смерті, трапилося це між 1936 та 1938 роками, але коли точно і де невідомо...

До публікації додаємо цікавий документ з історії організації кіносфери в Україні.

**До Головного Управління по справам Мистецтв та
Національної Культури
Управи товариства на паях «Українфільма»
Докладна записка**

Товариство «Українфільма», що заклалося в м. Києві, має на меті широке виробництво та розповсюдження ідейних та національних образів, головним чином патріотичного та історико-героїчного напрямків. Товариство придбало й ще набуватиме образи чисто наукового змісту для шкіл, «Просвіт» і т.д. культурно-просвітніх інституцій. Окрім того «Українфільма» має завдання фіксувати на фільми всі більш-менш видатні події на Україні, нашу географію, етнографію і індустрію. Вся діяльність Товариства «Українфільма» має і матиме напрямок чисто культурно-просвітницький на національному ґрунті. Таким чином, шляхи як Товариства «Українфільма» так і Головного Управління по справам Мистецтв та Національної культури цілком сходяться і ведуть до однієї мети – до підняття культури нашого народу на належну височінь.

На підставі згадуваного вище, Управа Товариства «Українфільма», обміркувавши лист Головного Управління від 19 Жовтня б.р. за № 674 в справі організації кіно-лабораторії та Українського культурно-просвітницького кіно-театру, ухвалило такі умови:

1) Товариство «Українфільма» в своїй лабораторії проявлятиме й друкуватиме всі фільми, які будуть сфотографовані технічним персоналом Головного Управління, при чому вся лабораторна праця буде провадитися силами Товариства, без жодної з боку Головного Управління платні за працю й за хімікалії.

2) Написи до згаданих вище образів робитимуться також в лабораторії Товариства, при чому головне управління даватиме тільки друкований текст цих написів, також й сиру фільму для

них, а фотографування, проявлення, фіксування, вирізування та множення робитимуться персоналом Товариства дурно.

3) «Українфільма» бере на себе обов'язок учителям, або іншим діячам, яких командірує Головне Управління, дати можливість практикуватися, набувати технічного знання в справі кіномистецтва.

Арк. 60зв.:

4) «Українфільма» повинна відкрити в місті Києві український кінематограф, в якому будуть демонструватися тільки фільми з українськими написами. Окрім того, щосуботи там будуть упорядковуватися спеціальні сеанси для юнацтва з програмом науковим у супроводі досвідчених лекторів, та цікаві сеанси змісту патріотичного, історичного та героїчного. Щонеділі, щосвята вранці даватимуться дурно сеанси для учнів міських шкіл та для козаків українського війська з відповідними програмами, лекторами та музикою.

5) «Українфільма» одержує від уряду щорічно з 1 Січня 1919 року субсидію в розмірі 87 100 карб., а на 1918 рік 64900 карб. згідно ухвалі фінансової комісії при Департаменті Державної Скарбниці по журналу 211 від 23 Вересня 1918 року.

6) «Українфільма» має право одержувати з-за кордону без мита спеціальні книги, в оправах та без них, «пльонку», фільми, а також всі видання, картинки, чернетки, малюнки, карти, кінематографічні апарати та всі потрібні для справи хімічні та інші матеріали.

7) Позаяк такий кінематограф, про який згадано вище, набирає значення загально-державного, приймаючи до уваги, що цей кінотеатр повинен вміщати велику кількість глядачів, і що тепер для приватної інституції неможливо знайти для цієї мети відповідного приміщення, справу цю Головне Управління повинне взяти на себе.

8) Для детального обговорення з Головним Управлінням цієї справи в зазначених вище межах делегувати Юрія Старицького, Михайла Белкінда-Кейданського та Олега Кандибу.

Заступник голови Ю. Старицький.
Писарь Михайло Белкінд-Кейданський.

1. Старицька Л. М. Лист до Старицького М. П. Київ, 10. 10. 1891 // Музей Михайла Старицького (далі – ММС). – Книга надходжень (далі – КН-6433). – Листи (далі – Л)-278. – Арк. 1. – рукопис.
2. Лисенко М. Листи [Текст] / М. Лисенко; Авт.-упоряд. Р.М.Скорульська. – К.: Музична Україна, 2004. – С. 330.
3. Там само, С. 331.
4. ЦДАК. – Ф.274. – Оп. 5 – Спр. 55. – Ч. 1.
5. ЦДАВОУ. – Ф.1092. – Оп. 2. – Спр. 282. – Арк. 1.
6. ЦДАВОУ – Ф. 1092. – Оп. 2. – Спр. 292. – Арк. 23.
7. ЦДАВОУ. – Ф. 1216. – Оп. 3. – Спр. 4. – Арк. 32, 51, 55.
8. ЦДАВОУ. – Ф. 1092. – Оп. 2. – Спр. 279. – Арк. 8.
9. Там само, арк. 9.
10. ЦДАВОУ. – Ф. 2581. – Оп. 1. – Спр. 172. – Арк. 15-16.
11. ЦДАВОУ. – Ф.2457. – Оп. 1.—Спр. 62. – Арк. 60-60зв.
12. ЦДАВОУ. – Ф. 1092. – Оп. 2. – Спр. 286. – Арк. 16.
13. ЦДАВОУ. – Ф.1092. – Оп. 3. – Спр. 311. – Арк. 3-4.
14. Удостоверение № 1082 Ю. М. Старицького // ММС. – КН-10584. – рукописні документи (далі – РД)-192.
15. Мандат № 18 Ю. М. Старицького // ММС. – КН-10585. – РД-193.
16. до Старицької М. М.Старицький Ю. М. Лист до Старицької С. В., Старицької-Черняхівської Л. М. та Черняхівського О. Г. Сочі, б/д // ММС. – КН-6160. – Л-15. - 2 арк. – Рукопис.
17. Старицька В. С. Лист до Старицької М. М. Сочі, 23.01. 1930 // ММС. – КН-6389. – Л-234. – 1 арк. – Рукопис.
18. Старицький Ю. М. Лист до Старицької М. М. Сочі, 02.05.30 // ММС. – КН-6766. – Л-611. – 1 арк. – Рукопис.
19. Стешенко Я. І. Листи до Чистякова Б. М. // Российская национальная библиотека. Отдел Рукописей. – Ф. 840 Чистякова Б. М. – Од. зб. 191.
20. Майский С. Черный кабинет. Из воспоминаний бывшего цензора. – Петроград, 1922. – с. 12.
21. Старицька В. С. Ю. М Лист до Стешенко О. М. Сочі, 26.02. 1930 // ММС. – КН-6393. – Л-238. – 1 арк. – Рукопис.